



سال سیزدهم / بهار ۱۴۰۳

## مدیریت شهری مشارکتی و عدالت شهری

(نگاهی تلفیق‌گرا، بین‌رشته‌ای و تطبیقی به کیفیت زندگی

شهری به عنوان شاخص جامع عدالت شهری در شهر تهران)

• فاطمه ملک محمدی<sup>۱</sup>، اصغر مهاجری<sup>۲</sup>، مهرداد نوابخش<sup>۳</sup>

تاریخ دریافت: ۰۲/۷/۴، تاریخ تایید: ۰۳/۱/۹

Doi: <https://doi.org/10.22034/SCM.2024.201952>

### مقدمه

زمانی که کشور و جامعه‌ی در فرایند توسعه ناپایدار قرار می‌گیرد، بی‌تعادلی در ساحت و فضای اجتماعی‌اش به‌عنوان کارکرد منفی و نشانه‌ی بی‌توازی آشکار و زنجیروار آسیب‌های بعدی نمایان می‌شود. این روند با مهاجرت و جابه‌جایی گروهی از یک محل مانند روستا به محل دیگری مانند شهر و به‌ویژه پایتخت و شهرهای بزرگ آغاز و با پی‌آمدهای منفی ناپایدار بازتولید شونده و مضاعف، استمرار می‌یابد و به تعبیر مایکل تودارو (۱۹۹۹) فرآیند چاله به چاه اتفاق می‌افتد که پی‌آمدهای بی‌شماری دارد. آشکارترین پیامد این جابه‌جایی نابه‌هنگام و غیرطبیعی، توسعه نامتوازن شهرها است که مهم‌ترین تهدید و پی‌آمد آن ایجاد نابرابری در دسترسی به امکانات و خدمات و شانس‌های برابر در رفاه و زندگی شهری و یا همان فقدان عدالت شهری است که در اشکال گوناگون؛ فقر شهری، حاشیه‌نشینی، بازتولید آسیب‌های شهری و در نهایت

۱ دانشجوی دکتری جامعه‌شناسی فرهنگی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات، تهران، ایران  
Malekmohammadi.fa@gmail.com

۲ استاد یار جامعه‌شناسی، گروه علوم اجتماعی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی، تهران، ایران (نویسنده مسئول)  
asgharmohajeri@yahoo.com

۳ استاد جامعه‌شناسی، گروه علوم اجتماعی، واحد علوم تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران  
navabakhsh@srbiau.ac.ir

کاهش کیفیت زندگی شهری نمایان و ترجمان می شود، و اگر برای حل آن از یک نظام مدیریت شهری مشارکت محور بهره مند نشود، این پیآمدهای منفی روزافزون می گردد. چون که دستیابی به عدالت شهری و تحقق اصول اجرایی آن نیازمند غلبه بر نابرابریهای اجتماعی و کالبدی در شهر است.

در فقدان عدالت شهری، عدم تحقق جاری شدن حق به شهر و حق از شهر در زندگی شهری و عدم دسترسی برابر شهروندان به خدمات، امکانات، فضاهای شهری، اقتصاد شهری و فرهنگ شهری، کیفیت زندگی شهری مطلوب به عنوان شاخص جامع عدالت شهری نمایان و تجلی نمی یابد در بسیاری از کشورها و شهرهای جهان، شهرهای ایران، شهر تهران و به ویژه در برخی از مناطق شهری آن که مشحون از آسیبهای شهری است، یک مسئله پیچیده، چندوجهی، روبه تنش و بحرانزا است (نامبئو، ۲۰۲۲). از این روی، بررسی موضوع و دغدغهای مزبور، به ویژه از بعد کیفیت زندگی شهری بسیار اهمیت دارد و افقی نو از پرسشها و تاملهای جدی و نگرانکنندهای بر صاحب نظران دانش و پژوهشگران حوزه توسعه اجتماعی ایران و به ویژه سیاستگذاران و رهبران جامعه و به طور خاص مدیریت شهری می گشاید از این روی ضرورت بررسی بین رشته‌ای، تطبیقی و تلفیقی آن را دوچندان می سازد.

کیفیت زندگی شهری بسیاری از شهروندان شهرهای معاصر در جهان توسعه نیافته و یا در حال توسعه، نتیجه پیآمدهای منفی توسعه ناپایدار کشور است. چراکه برخی روستا نشینان و مناطق فقیر بر اساس باور کاذب و زعمشان که شرایط کیفیت زندگی شهری، مانند؛ فرصتها و شانسهای بهره‌مندی از خدمات معیار و مطلوب شهری، مسکن و دیگر الزامات استاندارد یک زندگی، در شهرها فراهم است و با «امید به زندگی و زیست شهری بهتر، به شهری با توسعه نامتوازن مهاجرت می کنند» (باقری و ذاکریان، ۱۳۹۹).

مسئله عدالت شهری و کیفیت زندگی شهری از دغدغهها و مسئله‌های عمده جهانی است. اگر عدالت شهری افول کند و یا ساحت و ساختار عدالت شهری مختل شود، کیفیت زندگی و به ویژه کیفیت زندگی عینی فرو می ریزد. از این روی، بیش تر کشورهای جهان سوم و فقیر در تلاش هستند تا حدودی وضعیت کیفیت زندگی در کشورشان را از طریق میزان افزایش مشارکت شهروندان و مدیریت مشارکتی بهبود بخشند. به دلیل اهمیت کیفیت زندگی و به ویژه کیفیت زندگی شهری، این وضعیت به طور مستمر و فرآیندی رصد و سنجش می گردد که نتایج آن در وبسایت‌های معتبر جهانی و سازمان‌های بین‌المللی ثبت و پایش می شود. این

مسئله مهم جهانی، دغدغه عمده سیاست‌گذاران و مدیران شهری است. بر اساس داده‌های وبسایت نامبو<sup>۱</sup> و در برآوردهای جدیدش از کیفیت زندگی در جهان، وضعیت و رتبه کیفیت زندگی بسیاری از کشورهای جهان سومی و در حال توسعه، نامطلوب است و وضعیت کیفیت زندگی کشور ایران در میان ۱۰۰ کشور، رتبه ۷۹ است و در اکثر پارامترها و شاخص‌های کیفیت زندگی<sup>۲</sup> رتبه ایران خیلی پایین بوده و حتی نتوانسته نمره‌ی بالاتر از ۸۰ که وضعیت پایین را نشان می‌دهد را به دست آورد و فاصله‌اش با کشورهای ممتاز در کیفیت زندگی مانند فنلاند، سوئیس، سوئد، لوکزامبورگ و ... بسیار فاحش و زیاد است. هم‌چنین نسبت به کشورهای منطقه و پیرامون که در فرآیند سند چشم‌انداز ۱۴۰۴ با آن‌ها رقابت می‌کند، پایین‌تر و غیر قابل قبول هست. شهر تهران هم در میان شهرهای جهان وضعیت نامطلوب و پایین و در بسیاری شاخص‌ها بسیار پایین را دارد. چراکه مطابق تازه‌ترین ارزیابی وبسایت "نامبو" (۲۰۲۲)، کیفیت زندگی در شهر تهران را از نظر ۸ شاخص مورد مطالعه برای تعیین سطح کیفیت زندگی در رده ۲۲۵ جهان قرار داد. در این ارزیابی، در مقایسه با کانبرا به‌عنوان شهر معیار در کیفیت زندگی در سال ۲۰۲۲، تهران از نظر متوسط قدرت خرید شهروندان، امنیت، امکانات بهداشتی، قیمت مسکن، ترافیک، آلودگی هوا و اوضاع جوی در شرایط بدتری قرار دارد. این ارزیابی که بر پایه محاسبه میانگین شاخص‌های امنیت، آلودگی هوا، قیمت مسکن، ترافیک، هزینه زندگی، امکانات بهداشتی، قدرت خرید و اوضاع جوی انجام شده، نشان می‌دهد که ۱۰ شهری که ساکنان آن بالاترین کیفیت زندگی را در سال ۲۰۲۲ تجربه می‌کنند در چهار کشور استرالیا، آمریکا، سوئیس و نیوزیلند قرار دارند. پس بین وضعیت مطلوب با وضعیت موجود کیفیت زندگی شهری شهر تهران، ناسازگاری و تناقض وجود دارد. این وضعیت در درون شهر تهران، هم دارای واریانس‌های زیاد و بسیار قابل توجه بوده و از این روی موضوع و مساله پژوهش حاضر را بسیار مهم و ضروری می‌سازد.

سایر شواهد و مستندات متعدد هم نشان می‌دهند که آسیب‌های شهری ناشی از فقدان عدالت شهری در مناطق ده/۱۰ و هفده/۱۷ شهر تهران ( قلمرو و جامعه آماری پژوهش

۱ "نامبو" بانک جامع داده و شاخص‌های کمی و کیفی زندگی در شهرها و کشورهای مختلف جهان است و پایگاه بین‌المللی داده‌سنجی محسوب می‌شود که در سال ۲۰۰۹ و در کشور صربستان پایه‌گذاری شده است.  
 ۲ در سنجش جهانی کیفیت زندگی، دامنه امتیازات از ۰ تا ۲۴۰ بر اساس شاخص‌های مهم محاسبه می‌شود. امتیازات تا ۸۰ کیفیت زندگی پایین، ۸۰ تا ۱۶۰ متوسط و ۱۰ تا ۲۴۰ کیفیت زندگی بالا محسوب و رده‌بندی می‌شود.

حاضر)، بسیار زیاد و با واریانس متفاوت هست. از طرف دیگر کیفیت زندگی شهری در این مناطق نامطلوب و پایین‌ترین است و شاخص‌های آن در برخی موارد نگران‌کننده است (واعظ مهدوی و همکاران، ۱۳۹۲). اکثر شاخص‌های کیفیت زندگی شهری در برخی مناطق تهران و به‌ویژه مناطق ۱۰ و ۱۷ شهرداری تهران نامطلوب و نگران‌کننده است (گزارش رصد کیفیت زندگی شهری، ۱۳۹۵، گزارش بازآفرینی شهری، ۱۳۹۹، گزارش اقدام مداخله‌ای توسعه بزرگ-راه یادگار امام جنوب، ۱۳۹۹). بیش‌تر شاخص‌های کیفیت زندگی شهری در مناطق ۱۰ و ۱۷ شهر تهران، به‌ویژه در سرانه‌های شهری، بهداشت، آموزش، خدمات شهری، تراکم و کاربری‌ها، در سطح پایین و هشدار است (مهاجری و همکاران، ۱۳۹۷). اگر کیفیت زندگی شهری را برهم‌کنشی میان منابع، امکانات و فرصت‌ها و بسترهای فرهنگی و اجتماعی برای تأمین نیازهای اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، شهری، فردی و هم‌چنین دریافت، ارزیابی و رضایت افراد و گروه‌ها از برآورد شدن نیازهایشان در محلات مناطق ۱۰ و ۱۷ شهرداری تهران در نظر بگیریم، آن هنگام میزان رضایت از کیفیت زندگی شهری برخی از محله‌های این مناطق خیلی پایین است و در میان ۳۵۴ محله موردپژوهش شهر تهران، جزو چند محله پایین‌تر شهر می‌باشد (گزارش رضایت شهروندان تهران، ۱۳۹۵).

فرهنگ فقر شهری سازه‌ای مرکب از ابعاد چهارگانه زنجیره‌ای فرهنگ فقر انتقالی، فقر فرهنگ شهری/شهرنشینی، فقر شهری و فرهنگ فقر عام است که پی‌آمد توسعه ناپایدار جامعه کل/کشور و توسعه نامتوازن شهری می‌باشد. این واقعیت فرآیند و چرخه معیوب نظام سرمایه داری جهانی است که در فقدان مدیریت مشارکت محور و عدالت شهری، موجب شکل‌گیری گونه و شیوه‌ای از زیست شهری می‌گردد. فقدان مدیریت کارآمد و حکم‌رانی مشارکت محور به‌عنوان یک عامل پیش‌ران و علی، موجب شکل‌گیری فرهنگ فقر شهری که ترکیبی از فقر مضاعف مانند؛ فرهنگ فقر اولی (انتقالی از مناطق فقیر روستایی و شهر بی‌مهاجر فرصت)، فقر فرهنگ شهری/شهرنشینی و فقر فضای شهری/حاشیه‌نشینی است، می‌شود و سپس با باز تولید آسیب‌های شهری، کیفیت زندگی را تحت‌تاثیر قرار می‌دهد. در مقاله حاضر به‌صورت نوآورانه، مسئله و موضوع مزبور را در ساحت پژوهشی بین‌رشته‌ای (جامعه‌شناسی توسعه، فرهنگی، شهری، برنامه‌ریزی شهری و...) و در سطوح عینی و ذهنی (تلفیقی) بررسی و در یک نظام برهم‌کنشی و برساختی، سهم عامل‌های عمده و مهم اثرگذار را بر عدالت شهری/کیفیت زندگی شهری جامعه آماری پژوهش گزارش می‌کنیم و پاسخ می‌دهیم که چرا؟، چگونه؟ و در

کدام فرآیند این عامل‌ها ایفای نقش و کنش‌گری می‌کنند و در بررسی تطبیقی مشخص می‌شود واریانس درون و برون خوشه‌ای کیفیت زندگی شهری در نمونه‌های پژوهش چه میزان است و چگونه توصیف و تبیین می‌شوند؟.

### مروری بر ادبیات تجربی و نظری

در مرادبیات نظری و تجربی که اساس آن به تعبیر کرسول موضوع و پرسش‌های پژوهش و نوشتار حاضر است، ابتدا مطالعات پیشین و سپس ادبیات مفهومی و نظری را گزارش می‌کنیم.

#### مطالعات پیشین

اولین مطالعاتی که به‌طور خاص در ایران به موضوع کیفیت زندگی شهری ناشی از توسعه ناپایدار و توسعه نامتوازن شهری پرداخته است، نوشتاری است تحت عنوان "زندگی و شهر، تجدید بنا و نوسازی مناطق و شهرها و کیفیت زندگی" که در سال ۱۳۵۵ توسط باقر پرهام به رشته‌ی تحریر درآمده است. از مهم‌ترین بخش‌های این نوشتار بحثی است که در ارتباط با مفهوم کیفیت زندگی و تفاوت‌های آن در جوامع شرقی و غربی با توجه به نوع و میزان توسعه-یافته‌گی‌شان وجود دارد و بر تفاوت‌های زمانی و مکانی این مفهوم تأکید دارد. مطالعات تجربی مربوط به کیفیت زندگی در ایران به‌طور عمده جدید هستند و اکثر آن‌ها در دو دهه‌ی اخیر انجام پذیرفته‌اند که از آن جمله می‌توان پژوهش کوبی و همکاران (۱۳۸۴)، نجات (۱۳۸۷)، زبردست و همکاران (۱۳۸۸)، حاجی‌نژاد و همکاران (۱۳۹۵)، پور طاهری و همکاران (۱۳۹۰)، خادم‌الحسینی و همکاران (۱۳۸۹)، پوراحمد و همکاران (۱۳۹۱)، احمدی و همکاران (۱۳۹۲)، زندگی‌آبادی و همکاران (۱۳۹۴)، محمدی و همکاران (۱۳۹۵)، توانا و نیستانی (۱۳۹۵)، فیروزی و همکاران (۱۳۹۶) و ... اشاره نمود. همچنین تعدادی از پژوهش‌گران خارجی در تحقیقات مرتبط و یا به‌طور ویژه این موضوع را موردتوجه قرار داده‌اند؛ کلمن، فیلیپس و همکاران (۲۰۰۶)، داس<sup>۱</sup> (۲۰۰۸)، فاضلی و زینال<sup>۲</sup> (۲۰۱۲) و ... غیره اشاره کرد؛ که در ادامه برخی دیگر از پیشینه‌هایی که مرتبط‌تر با موضوع مقاله حاضر هست را مشروح‌تر مرور می‌کنیم. پیران (۱۳۸۴) پژوهشی در زمینه حاشیه‌نشینی و حلبی‌آبادهای شهر تهران و موضوع فقر در حلبی‌آبادی‌هایی که از فاصله سال‌های بعد از انقلاب در شهر تهران پدید آمده بودند، انجام داده

1 Das

2 Zainal

است. در این مطالعه اجتماع آلودگ‌نشین مناطق ۲، ۴، ۸، ۱۰، ۱۵، ۱۶، ۲۰، شهرداری تهران مورد بررسی قرار گرفته است. یافته‌های پژوهشی او نشان می‌دهد، فرهنگ فقر به علت ضربه‌ای که مهاجرت‌های پس از انقلاب به آن دامن زده است، زمینه را برای فقرا به گونه‌ای فراهم کرده است که باعث کاهش کیفیت زندگی‌شان شده است و آن آمیدی که انقلاب به لحاظ سیاسی در مورد عدالت از شعارهای اصلی و نمادین انقلاب اسلامی به آن‌ها داده بود، کم‌رنگ شده و احتمال خروج‌شان از صف حامیان انقلاب بیش‌تر شده است.

سعیدی و همکاران (۱۳۹۱) در بررسی رابطه احداث پروژه‌های توسعه شهری و آسیب‌های اجتماعی، باهدف توسعه و گسترش عدالت شهری و برای شناخت پیامدهای اجتماعی «پروژه سوله بازیافت پل کن» در منطقه ۹ تهران تهیه‌شده است، به این نتیجه رسیدند که مهم‌ترین پیامدهای اجتماعی این پروژه نه تنها به توسعه متوازن شهری به عنوان پی‌آمد عدالت شهری کمک نمی‌نماید بلکه پیامدهای منفی (آلودگی زیست‌محیطی و بهداشتی، بیماری‌های تنفسی و بوی نامطبوع) پروژه زمینه بروز آسیب‌های اجتماعی، گروه‌های منحرف و کج‌رو (اعتیاد و فروش مواد مخدر) در میان کارکنان این مرکز ایجاد می‌کند و علاوه بر کاهش عدالت شهری، کیفیت زندگی شهری را هم فرو می‌کاهد.

بهرامپور (۱۳۹۴) در رساله دکتری خود با عنوان شهر عدالت‌محور (عدالت فضایی در مدیریت شهری تهران) به دنبال بررسی توزیع و تأمین منصفانه مسکن، تأمین دسترسی کافی به خدمات، تأمین دنبال سنجش میزان عدالت از طریق مؤلفه‌ها شهر تهران که به طور عموم در کیفیت زندگی شهری تجلی می‌یابد می‌باشند. بر اساس بررسی‌های در مناطق ۲۲ گانه مکانات (فرصت) برای همه و انصاف در تقسیم منابع صورت گرفته؛ شهر تهران متأثر از پخشایش ناموزون مؤلفه‌های تعیین شده برای شهر عدالت‌محور می‌باشد. در این پژوهش، بر مبنای نحوه توزیع و بهره‌مندی از این مؤلفه‌ها، شهر به دو محدوددهی مطلوب و نامطلوب تقسیم‌بندی شده است. این مؤلفه‌ها در ارتباط مستقیم با میزان رفاه اقتصادی و اجتماعی و کیفیت زندگی هر منطقه قرار دارند (تقوایی و همکاران، ۱۳۹۴).

ارغان و همکاران (۱۳۹۶)، در پژوهشی با عنوان «مشارکت شهروندان در کاهش آسیب‌های اجتماعی محلات (نمونه موردی: محله باغ آذری شهرداری منطقه ۱۶ شهر تهران)» انجام داده‌اند. مشارکت مردم در امور محله خود، موقعیت انفعالی نبوده، بلکه یک موقعیت فعال است برای عرصه قابلیت‌ها، دانسته‌ها و توانایی‌ها. داشتن محیط زیست بهتر و بهینه خواهان مشارکت

هدفمند است، یعنی شهروندان برای تبدیل اجتماع و محل زندگی‌شان به مکان بهتر تلاش نمایند، مشارکت همگانی، فعال و پویا یافته‌ها نشان می‌دهد با توجه به شاخص‌های مورد بررسی مشارکت شهروندان می‌تواند در کاهش آسیب‌های اجتماعی محله باغ آذری موثر باشد. شاول<sup>۱</sup> و همکاران در پژوهشی که در سال (۲۰۱۲) در شیکاگو انجام دادند، دریافته‌اند که جرائم شهری تحت تأثیر فضای مناطق خاص شهری هستند که در آن فضاهای شهری براساس عدالت شهری طراحی و اجرا نمی‌شود. کلیمن، باراستون و همکاران (۱۹۹۶) نشان می‌دهند کمبود رفاه اجتماعی و محرومیت نسبی هر دو میزان جرائم خشونت‌آمیز و ناامنی را پیش‌بینی می‌کنند. وقتی محرومیت نسبی بالا است، خشونت کمتری در کشورهای با نابرابری بالا وجود دارد. نابرابری درآمد بالا نیز میزان جرائم خشونت‌آمیز و احساس ناامنی بالا را پیش‌بینی می‌کنند؛ درنهایت، سطح پایین نابرابری درآمد نشان‌دهنده کاهش میزان جرائم خشونت‌آمیز و افزایش امنیت است. به‌علاوه افزایش نبودن محرومیت نسبی، اثر نابرابری درآمد بر جرائم خشونت‌آمیز را در تمام سطوح افزایش می‌دهد.

استیل و کنولی (۲۰۰۹) در مقاله «آیا مردم محلی میتوانند شهر عدالت‌محور را بسازند؟ به بررسی شرایط احیای زوال زیستمحیطی به همراه توسعه سرمایه داری اراضی ناکارآمد و متروک در محلات کم درآمد محله برانکس می‌پردازد که منجر به شکل‌گیری آشفتگی شهری در این مناطق شده است. این پارک به شدت توسط پسماندهای کارخانه ی، آلوده شده بود. نهادهای اجتماعی محلی، زمان شش ساله ای را جهت الزام قانونی مالکان شرکت ادیسون، برای انجام حداقل استانداردهای اصلاح آلودگی پارک صرف نمودند. اجرای این طرح، به دلیل پی‌گیری عمومی و صرف زمان طولانی محقق شد. همچنین، اتحادیه برانکس، فاز دیگر احیای این موضع را در قالب ترمیم خط ساحلی، اصلاح خاک، ایجاد تالاب، ایجاد پل و مسیرهای پیاده‌روی و دوچرخه سواری کلید زده است. بازه ی زمانی برای اجرای این طرح جامع از میلادی می‌باشد. جمع‌آوری منابع مالی برای اجرای این طرح از طریق تلاش میان جامعه شهری از سال ۲۰۱۳ تا ۲۰۲۲ توسط شرکای محلی، اتحادیه ی رودخانه برانکس، شهر، ایالت و نهادهای فدرال و مقامات منتخب محقق شده است. این مرکز، اقدام به ترویج ارزشهای بومی این محدوده نموده است. در واقع، هدف از این طرح، ترغیب بومیان برانکس به مشارکت در زمینه های گوناگونی همچون فنآوری اطلاعات، معماری، صنایع دستی، عکاسی، موسیقی و

1 Shaw

هنرهای نمایشی و تجسمی است. افزون بر این، وقوع این رویداد علاوه بر افزایش آگاهی های عمومی از وجود این پارک، به اقتصاد کارآفرینی محدوده ی برانکس نیز کمک شایانی مینماید (تورس و آکسل بنک، ۲۰۱۸).

زند و همکاران (۱۳۹۵)، در پژوهشی با عنوان سنجش شاخص های کیفیت عینی و ذهنی در زندگی شهری (مطالعه موردی: شهر خرم آباد) برای تحلیل و ارزیابی از سنجش کیفیت ذهنی زندگی نشان می دهند به طور کلی مردم شهر از لحاظ ذهنی از کیفیت زندگی خود راضی نیستند و میانگین رضایتمندی در اکثر گویه ها کمتر از حد متوسط است برخلاف میزان کم رضایت مردم از کیفیت ذهنی زندگی در بررسی کیفیت عینی زندگی در اکثر شاخص ها میزان برخورداری نسبتاً خوبی برای شهروندان خرم آباد وجود دارد.

سلیمانی و همکارانش (۱۳۹۲) هم در پژوهشی با عنوان «سنجش کیفیت زندگی در محله های در حال گذار شهری (مورد مطالعه: محله دروازه شمیران از منطقه ۱۲ شهر تهران)» انجام دادند. هدف اصلی پژوهش حاضر سنجش کیفیت زندگی در محله های "در حال گذار شهری" با اتکا به شاخص های ذهنی بود و نتایج نشان می دهد که ۶۴/۳ درصد از ساکنان محله از کیفیت زندگی خود ناراضی هستند. بیشترین ناراضی ساکنین مربوط به قلمرو محیط زیست محله و کمترین ناراضی مربوط به قلمرو مسکن و کیفیت تسهیلات خدماتی بیشترین تأثیر را بر کیفیت زندگی ساکنین محله دروازه شمیران داشته است. بنا به استناد جامعه آماری، نتایج مطالعه نشان می دهد که "در حال گذار بودن" این محله در فرآیند توسعه نامتوازن شهر تهران، عاملی مهم در کاهش عدالت شهری و کیفیت زندگی ساکنین است.

### مروری بر ادبیات مفهومی و نظری

با توجه به عامل های تشکیل دهنده مدل پژوهش که اساس مقاله حاضر است، تلاش می کنیم برای وحدت بخشی به مفاهیم اساسی، کثرت گزاره ها و مباحث نظری، آن ها را بر اساس قاعده و اولویت علی - معلولی، جمع بندی و گزارش کنیم.

### عامل مدیریت شهری مشارکتی / مشارکت محور

مدیریت مشارکتی<sup>۱</sup> در شهر، اصطلاح عمومی است که به طراحی تدابیری برای نقش دادن به شهروندان در یک زمینه یا منبع خاص اطلاق می شود. به عبارتی مدیریت مشارکتی فرایند

1 Participatory Management

نوبنی از مدیریت شهری با تأکید بر نقش مردم و سازمانهای غیردولتی<sup>۱</sup> و ارائه راهکارهای عملی سهیم شدن مردم در فرایند سیاست‌گذاری، برنامه ریزی و اجرا در مدیریت شهری است. مهمترین مزیت های مدیریت مشارکتی، توسعه استراتژی هایی است که با ویژگی های خاص محیط و زمینه فرهنگی و تاریخی محله سازگار است.. روش مدیریت مشارکتی در مقایسه با روشهای سنتی اهداف متعالی تری دارد و به تعدیل نقش مدیران شهری و افزایش مشارکت مردمی و شهروندان می انجامد. جدول زیر مقایسه روش های سنتی و مشارکتی در مدیریت شهری را نشان میدهد.

جدول شماره ۱- توزیع مقایسه ای مدیریت شهری براساس روش های سنتی و مشارکتی

مشارکتی	سنتی	روش مدیریت شهری
عدالت شهری و گسترش شهروندی	حفظ نظم عمومی، تأمین	هدف اصلی
مشارکت کننده	تبعه - رأی دهنده	نقش شهروندان
مشارکت کننده	قانونگذار - متولی	نقش مسئولان شهری
همکاری	قهری - نمایندگی	نوع ارتباط بین مسئولان و مدیران شهری
فرایندهای سیاسی و تکنیکی	فرایندهای تکنیکی	تصمیم گیری
مشارکت شهروند به خصوص فقرا	عدم مشارکت شهروند	مشارکت افراد دارای وضعیت نامساعد

همان طور که جدول شماره ۱ نشان می دهد روش مشارکتی مدیریت شهری، محیط مساعدی را برای مشارکت شهروندان فقیر مانند جوامع سکونتگاه غیررسمی در تصمیم گیری در سطح شهر فراهم می سازد (فنی، ۱۳۸۹).

در واقع رابطه مستقیم بین بهبود مدیریت شهری و دموکراسی محلی با تمرکززدایی پذیرفته شده است. تفویض اختیارات، جلب مشارکت مردم و بسترگشایی نهادی آن در سطوح پایین تر، شرط موفقیت سیاست های عدم تمرکز فضایی است (حبیبی، ۱۳۸۴) اصل اساسی در حکومت های محلی از جمله شهرداری ها این است که مردم همان محل با مشارکت و همفکری یکدیگر نسبت به تامین خدمات عمومی و نیز عمران و آبادی محل در چارچوب قانون

1 NGO

عمل نمایند. چون که هدف اساسی مدیریت شهری، سازماندهی و ساماندهی امور شهری با مشارکت و همکاری مردم است. به نظر استیورات، مهمترین وظیفه مقامات محلی و حکومت های محلی برای تقویت و بهبود اجتماعات محلی و سازمان کارآمد و مؤثر «شهروندسازی» است. شهروندسازی عبارت است از فراهم کردن امکانات، اسهیلات و سازوکارهای الزام برای شهروندان، تا آنها از حقوق شهروندی شان بهره مند گردند و بتوانند به نحو مناسب وظایف و تکالیف شهروندی خود را در قبال جامعه محلی که در آن زندگی می کنند، انجام دهند. مارشال، حقوق شهروندی را دارای سه حوزه اصلی میدانند: ۱- حقوق قانون مدنی: همانند حقوق مبتنی بر آزادی های فردی، آزادی بیان، حق مالکیت، حق بهره مندی از عدالت. ۲- حقوق سیاسی: از قبیل حق رأی و حق شرکت در انتخابات. ۳- حقوق اجتماعی: از جمله حق بهرمندی از امنیت، رفاه اجتماعی، خدمات مدنی و اجتماعی. در مجموع دیدگاه شهروندسازی معطوف به آموزش شهروندی، تثبیت حقوق شهروندی و حمایت از شهروندان به منظور مشارکت شهروندی در جامعه و در تعامل با حکومت محلی است (شفیعی، ۱۳۸۵).

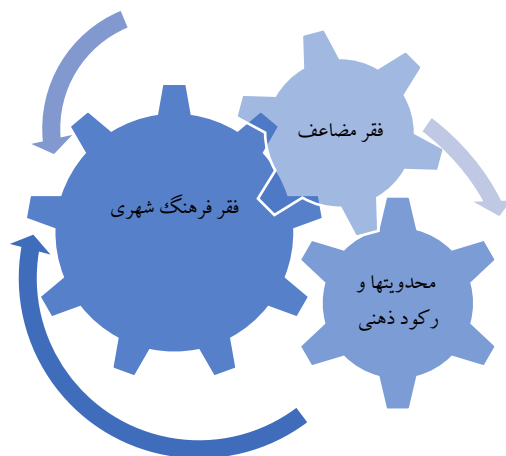
### عامل فرهنگ فقر شهری

فرهنگ فقر شهری سازه ای مرکب از ابعاد چهارگانه زنجیره ای فرهنگ فقر انتقالی، فقر فرهنگ شهری / شهرنشینی، فقر شهری و فرهنگ فقر عام است که در فقدان مدیریت مشارکت محور و عدالت شهری موجب گونه و شیوه ای از زیست شهری می گردد. بر اساس نظریات گیدنز، فقر نتیجه داشتن / نداشتن وسایل تولید و یا محرومیت از آن است. به نظر او، سرمایه داران قدرت بیشتری نسبت به کارگران دارند زیرا دارای حق دسترسی و مالکیت بر ابزار تولید را دارا می باشند. فرانک پارکین همانند وبر<sup>۱</sup> و گیدنز معتقد است مالکیت، دارایی و وسایل تولید شالوده اصلی ساخت طبقاتی را تشکیل می دهند. مارکس معتقد است، فقر نوعی استراتژی برای تأمین رفاه سرمایه داری است.

بر اساس یافته های نظری مزبور و همچنین اسکار (۱۹۶۴)، سلیگمن، سندھیل مولایننتین (۲۰۱۳)، شفر و بنت گریو (۲۰۲۰)، فقر و فقر شهری نتیجه توسعه ناپایدار و به ویژه توسعه نیافته گی فرهنگی، تجمع باورها و رسوب فکری و فرهنگی تعیین بخش فقر در اذهان افراد است که آنان را درمانده ذهنی، رکود فکری و ناتوان در تشخیص و تمییز ترجیحات

1 Weber

ارزشی و به ویژه ارزش‌های شهری و در یک مفهوم فرهنگ فقر شهری می‌نماید. چنان چه شکل شماره ۱ نشان می‌دهد، فقر از طریق باورها، ذهن و فرهنگ، دسترسی افراد به منابع ارزشمند را محدود می‌سازد و در این میان فقر فرهنگ شهری، فرهنگ فقر و رکود ذهنی بسیار مهم است، چرا که بر اساس گزاره نظری سند هیل «فقر احمق می‌کند». گزاره های نظری نشان می‌دهد، زمانی که شهروندان شهرنشین در فرآیند مشارکت در امور شهری قرار نمی‌گیرند و سرمایه های لازم را برای ورود به میدان/ صحنه های شهری را ندارند، به فقر شهری و فرهنگ فقر شهری گرفتار هستند.



شکل شماره ۱. چرخه باورهای فرهنگی فقر مضاعف (پژوهش‌گر)

### فقر / عدالت فضای شهری

این نظریه گران گاه وحدت‌بخش بین رشته‌ای به‌ویژه در رشته‌های جغرافیای شهری، برنامه‌ریزی شهری، معماری، جامعه‌شناسی توسعه، فرهنگی، شهری و آسیب‌های اجتماعی است. صاحب‌نظران این نظریه ترکیبی معتقد هستند که فضا و در این مقاله، فضای شهری یک مفهوم چندبعدی هست که متغیرهایی مانند کالبد، مناسبات اجتماعی و سپهر فرهنگی و روانی در تشکیل آن بسیار مؤثر هستند. بر اساس این نظریه کیفیت زندگی و آسیب‌های اجتماعی و شهری در قالب فضایی شکل می‌گیرند که متغیرهای مزبور در تشکیل آن سهم به‌سزایی دارند و می‌بایست عدالت فضای شهری در شهر حاکم شود. در این میان، تحلیل الگوهای فضایی

پدیده‌های اجتماعی و رفتارهای انسانی به‌ویژه در محدوده‌های مطالعاتی کوچک (شهر و محله‌های شهری) تأکید بیش‌تری بر کاربرد فرایند "انتشار گسترشی"<sup>۱</sup> و الگوهای "انتشار فضایی"<sup>۲</sup> آن دارند.

"فقر شهری یعنی دارا بودن ابعاد پنج‌گانه فقر که شامل؛ فقر دارآمد، فقر بهداشت، فقر آموزش و پرورش، فقر دراحساس امنیت و انواع امنیت‌ها و فقر تصدی می‌باشد که فرصت‌های مشارکت در اداره شهر، برخورداری از خدمات و امکانات شهری و فرصت‌های توسعه‌ی را بسیار محدود می‌کند" (نورمحمدی و حاضری: ۳۷۱۱۳۸۹). از این روی عدم دسترسی به منابع معیار شهری و زیستن در انواع تراکم‌های نامطلوب سرانه‌های شهری از نشانه‌گان آن است و مهم‌ترین پی‌آمدهای‌ش بازتولید و شیوع آسیب‌های شهری و کیفیت زندگی پایین شهری است.<sup>۳</sup>

### عامل آسیب‌های شهری

در رویکرد جامعه‌شناختی، نظریه‌پردازان مکتب شهری شیکاگو، شهر را به‌عنوان کانون انواع نابسامانی‌ها و ناهنجاری‌ها موردبررسی قرار می‌دهند. آن‌ها موضوع مهاجرت را به بزرگی و ناهمگونی شهر و در نتیجه بروز آسیب‌های پرشمار اجتماعی به‌خصوص کلان‌شهرها ارتباط می‌دهند که در پی آن، بسیاری از اخلاقیات و هنجارهای اجتماعی - که تنظیم‌کننده شیرازه روابط اجتماعی است - از بین رفته و یا تأثیرات آن‌ها کم‌رنگ می‌شود. شاو و مکی بر این باورند که بی‌سازمانی اجتماعی توانایی محله‌های شهری را برای تنظیم خودش از طریق کنترل‌های اجتماعی غیررسمی کاهش می‌دهد.

### عامل کیفیت زندگی شاخص جامع عدالت شهری

مارانس (۲۰۱۶) برای ارزیابی کیفیت زندگی شهری در شهرها، دو رویکرد اساسی را معرفی می‌کند. رویکرد نخست، شامل نظارت بر کیفیت زندگی / کیفیت زندگی شهری از طریق مجموعه‌ای از شاخص‌های مشتق از داده‌های فضایی جمع شده از منابع اداری مانند سرشماری‌ها که گفته شده باید مربوط به کیفیت زندگی ادراک شده باشند (به‌عنوان مثال سطح درآمد خانواده، میزان جرم، سطوح آلودگی، هزینه مسکن و غیره)؛ از این دیدگاه به‌عنوان دیدگاه عینی یاد می‌شود.

1. Expantion Diffusion

2. Spatial Diffusion

۳ از آورده‌های مفهومی پژوهش حاضر است.

دومین رویکرد شامل مدل‌سازی روابط میان ویژه‌گی‌های محیط شهری و اندازه‌گیری ارزیابی‌های ذهنی از قلمروهای کیفیت زندگی مردم که شامل رضایت‌مندی از پدیده‌های خاص و از زندگی به‌عنوان یک کل است. این دیدگاه که به دیدگاه ذهنی شناخته‌شده، نوع داده‌های جمع‌آوری‌شده از میان روش‌های تحقیق زمینه‌ای و داده‌های تحلیل‌شده از طریق روش‌هایی مانند تحلیل رگرسیون یا مدل‌های چند ساختاری را درگیر می‌کند. درنهایت لازم است که ماهیت و درجه ارتباط میان ابعاد عینی و ارزیابی ذهنی افراد آزموده شود، کاری که پژوهش حاضر آن را انجام می‌دهد.

### جمع‌بندی نظریه‌ها و چارچوب نظری

در جمع‌بندی نظریه‌های پژوهش با ارائه نظریه‌های بین رشته‌ای و به‌ویژه در پارادایم نظریه‌های تلفیقی جامعه‌شناسی مرتبط با عامل‌های پژوهش، تلاش نمودیم تا نظام نظری پژوهش نوشتار حاضر را چارچوب‌بندی نماییم. این نظام نظری شامل نظریه‌های ساختی- عاملیتی گیدنز، نظریه میدان، سرمایه و منش بوردیو، نظریه فضای شهری، امیدهای اجماعی و فضاهای بی‌دفاع شهری دیوید هاروی (۲۰۱۰ و ۲۰۱۶) و نظریه‌های تلفیقی و ترکیبی کیفیت زندگی است.

مهمترین هدف مدیریت شهری را می‌توان در ارتقای شرایط کار و زندگی جمعیت ساکن در قالب اقشار و گروه‌های مختلف اجتماعی و اقتصادی و حفاظت از حقوق شهروندان، تشویق به توسعه اقتصادی و اجتماعی پایدار و حفاظت از محیط کالبدی دانست. مدیریت شهری باید ضمن داشتن برنامه برای وضع موجود شهر و فائق آمدن بر مشکلات آن، برنامه‌های آینده شهر را با مشارکت شهرنشینان تدوین کند. زمانی که فرهنگ فقر شهری در یک شهر فراگیر می‌شود، این مدیریت شهری مشارکتی است که به عنوان یک عامل میانجی وارد میدان می‌شود و اجازه نمی‌دهد که فرهنگ فقر شهری با بر ساخت آسیب‌های شهری از میزان کمی و کیفی کیفیت زندگی شهر بکاهد. در صورت فقدان مدیریت مشارکت شهری، فرهنگ فقر شهری از طریق تولید و باز تولید آسیب‌های شهری، در کیفیت زندگی شهرنشینان، ترجمان و نمایان می‌شود.

در ساخت‌یابی، شرایط سازمان دادن مستمر یا تغییر شکل ساخت‌ها است که به بازتولید نظام‌های اجتماعی می‌انجامد (گیدنز<sup>۱</sup>، ۲۰۰۶). بر اساس نظریه ساختی- عاملیتی گیدنز، نوع و میزان آسیب‌های شهری، بازتولید آن‌ها، ساختارهای کالبدی و فضای شهری به دلیل حضور

عامل قدرتمند فرهنگ فقر شهری و مؤلفه‌های اصلی تشکیل‌دهنده این عامل یعنی؛ فرهنگ فقر اولی / انتقالی، فقر فرهنگ شهری / شهرنشینی، فقر شهری و فرهنگ فقر عام/ مضاعف است که در فضای شهری ساکن و هم‌افزا می‌شود و کیفیت زندگی شهری در یک بازی دوسویه عامل‌ها (عاملیتی) و ساختارها (ساختی) بر ساخت می‌کند.

بر اساس نظریه بورديو و با توجه به مفاهیم کلیدی و مثلثی میدان، عادت‌واره/ منش و سرمایه، شهرنشینی یک محله و شهر بر اساس عادت‌واره/ منش‌ها و سرمایه‌ها (به‌ویژه سرمایه‌های فرهنگی و اجتماعی) خود برای رقابت و فعالیت وارد عرصه میدان‌های محل زندگی خود می‌شوند و در تعامل این سه مفهوم و ویژه‌گی‌های آن، مدالیت‌ها شکل می‌گیرد که حاصل آن آسیب‌های شهری هست. در فرایند تعاملی بین ابعاد ذهنی و عینی منش ساختارپذیر و ساختاربخش شهرنشینی، کیفیت زندگی‌شان بر ساخت می‌شود. این بر ساخت‌ها بر اساس ذهن‌های کنش‌گران که متأثر از باورهای فرهنگی شهری‌شان است و عادت‌واره/ منش‌هایشان را شکل داده، در تعیین‌پذیری از واقعیت و عینیت‌های زندگی‌شان مانند فضای شهری، میدان‌ها و مدالیت‌ها، تولید و بازتولید آسیب‌های شهری، بر ساخت کیفیت زندگی‌شان تعیین می‌بخشد.

رویکرد تلفیقی کیفیت زندگی مارنس (۲۰۱۱)، فرانس (۱۹۹۶)، ماینس (۲۰۰۶)، لیبی (۱۹۸۹) و بونک (۲۰۰۸) با تلفیق دو رویکرد ذهنی/ عینی و عاملیت‌گرا/ ساختارگرا، دید جامع‌تری در رابطه با کیفیت زندگی مطرح می‌کند. توجه روزافزون به کیفیت زندگی به‌عنوان سازه‌ای ترکیبی باعث شده که بر تعداد قلمروها یا حوزه‌های مطالعاتی این سازه افزوده شود. لیبی (۱۹۸۹) معتقد است که سه حوزه محیطی، اجتماعی و اقتصادی سه ستون اصلی کیفیت زندگی هستند که می‌توانند برای تشخیص مفهوم زندگی مناسب و پایدار و هم‌چنین برای توضیح معنای کیفیت زندگی مورد استفاده قرار گیرند. بونک (۲۰۰۸) هم سه حوزه مهم که به بررسی کیفیت زندگی می‌پردازند را شامل روانشناسی، جامعه‌شناسی و اقتصاد می‌داند. روان‌شناسی ویژه‌گی‌های شخصیتی را بر رفاه و به‌زیستی ذهنی مؤثر می‌داند. جامعه‌شناسی بر نقش الگوها و عوامل اجتماعی و جمعیتی بر رفاه و به‌زیستی ذهنی تأکید دارد و نهایتاً اقتصاد نقش درآمد را در رفاه و به‌زیستی ذهنی مهم‌تر از سایر حوزه‌ها می‌داند براساس چارچوب نظری، مدل نظری و فرضیه‌های پژوهش طراحی و تدوین می‌شود.

## روش پژوهش

معرفت‌شناسی دانشی و روش‌شناسی که بر اصول بنیادی فلسفه علم و نظریه دانش استوار است، در هر پژوهش علمی و نظام‌مند بسیار مهم و استفاده از آن سودمند و تضمین‌کننده یافته‌های پژوهشی است (نیومن،<sup>۱</sup> ۱۹۹۷). پژوهش یک سازه اجتماعی است که با ویژه‌گی‌های چیستی؟، چرایی؟ و چگونه‌گی؟ باید سامان یابد (ایمانی، ۱۳۸۹). بر اساس ماهیت موضوع پژوهش که مبنای مقاله حاضر است، رویکردها و به‌حکم روش‌شناسی، روش پژوهش از نوع "ترکیبی / آمیخته هم‌زمان"<sup>۲</sup> و "ترکیبی متوالی"<sup>۳</sup> به عبارت دیگر "ترکیبی"<sup>۴</sup> از انواع هم‌زمان و متوالی است.

جدول ۲ توزیع روش‌ها و ابزارهای گردآوری داده‌ها، جوامع آماری، شیوه نمونه‌گیری و جمعیت نمونه‌ها، بر اساس پرسش‌های کلیدی / مفاهیم اساسی، محل و شیوه ارائه یافته‌های

### پژوهشی

یافته‌ها و ارایه در گزارش		محورهای پژوهش و رواداری	جامعه آماری و نمونه			رویکردها، روش‌ها و ابزارها		
			حجم نمونه	شیوه نمونه‌گیری	جامعه آماری	ابزار گردآوری	روش	رویکرد
شیوه ارائه	محل ارائه	پرسش‌های کمی پژوهش (میزان روایی با آلفای ۹۴ درصد)	حدود ۴۰۰ نفر در ۲ منطقه	G.power	گروه‌ها، صنوف و خانوارهای مناطق	پرسش‌نامه	پیمایش و خرده پیمایش‌ها	کمی
توصیفی و تحلیلی	بخش توصیفی	پرسش‌های کیفی پژوهش (اشباع پژوهش گر)	۲۶ نفر در ۲ محله	هدف‌مند، فضایی، گلوله برفی و ...	مردم، متخصصان، گروه‌های مختلف و متعدد	پرسش‌نامه، فیش‌نامه و مشاهده نامه‌ها	فوکوس گروه‌ها، مصاحبه‌ها، مشاهدات و ...	کیفی

1 Neuman, W.L.

2 Simultaneous combination

3 Consecutive combination

4 combined

## یافته‌ها

با توجه به دامنه وسیع یافته‌های پژوهش که اساس مقاله پژوهشی حاضر هست، تلاش می‌کنیم تا آن‌ها را به صورت چکیده و موجز در دو بخش توصیفی (شامل یافته‌های حاصل از روش‌های اسنادی، فوکوس گروپ، مشاهدات میدانی و ...) و تبیینی (نتایج حاصل از فرض آزمایی) توصیف، تبیین و تحلیل نماییم.

### یافته‌های توصیفی / کیفی

بر اساس یافته‌های پیمایشی و پویایی پژوهش و هم‌چنین بهره‌مندی از یافته‌های اسنادی پژوهش<sup>۱</sup>، نشان می‌دهد که محله‌های جامعه آماری (برون خوشه‌ها) و محله‌های نمونه پژوهش (درون خوشه‌های پژوهش) و توصیف و تحلیل‌های مقایسه‌ای بیان‌گر این است که یک قاعده و فرمول واحد برای همه محله‌های مناطق وجود ندارد. به‌عنوان مثال در مقایسه میانگین‌های مساحت بنا مشخص شد، با اینکه منطقه ۱۰ شهرداری، ریزدانه‌ترین منطقه تهران هست و از ۲۲ منطقه رتبه ۲۲ را دارد ولی منطقه ۱۷ در هم‌جواری آن وضعیت بهتری دارد. میانگین مساحت محله‌های هر دو منطقه در حوزه بلافصل حدود ۷۵ متر است در صورتی که میانگین مساحت بناهای منطقه ۱۰ شهرداری، ۱۲ متر کمتر از منطقه ۱۷ هست.

محله‌های منطقه ۱۰ و به‌ویژه محله هاشمی با ۷۴ درصد بیش‌ترین و منطقه ۱۷ با حدود ۵۰ درصد کمترین میزان مالکیت بر املاکشان را دارند و هاشمی‌ها مالک‌ترین و یافت‌آبادی‌ها مستأجرترین هستند.

"ساختار قومی"<sup>۲</sup> و فرهنگی محله‌ها بسیار قابل‌تأمل هست. هرچند اکثر شهروندان این مناطق و محله‌ها، دارای منشاء شهرستانی و به‌طور عموم غیر تهرانی هستند ولی تنوع فرهنگی و "قومی"<sup>۳</sup> آن‌ها هم قابل‌تأمل هست. محله‌های یافت‌آباد و هاشمی با ۵۶ درصد و ۳۵ درصد گویش آذری بیش‌ترین تمایزات فرهنگ قومی را دارا می‌باشند. احساس تعلق محله‌ی و روابط محلی و نظامات اجتماعی حاکم بر تعاملات آن‌ها، سنتی، از نوع سرمایه اجتماعی عمودی و قوم محور هست و غریبه‌گی شهری در آن‌ها کم‌تر معنی دارد.

۱ در پژوهش مزبور به‌غیر از یافته‌های کیفی مزبور از یافته‌های پژوهش مرتبط گروه مطالعاتی هم سو مانند؛ آمار تفصیلی سرشماری ۱۳۹۵، گزارش مهندسین مشاور هگزا(۱۳۹۹)، وب سایت‌های مدیریت شهری، گزارش شهر دوستدار کودک و بازآفرینی شهری محور ابوذر و ... هم بهره بردیم.

2 Ethnic structure

3 Ethnic

محلّه‌های پژوهش به‌طور عمده مهاجران فراملی/ خارجی (محلّات مناطق ۱۰)، فرا شهری/ شهرستانی و محلّه‌های منطقه ۱۷ به‌طور عموم کارگر و فرا منطقه‌ای هستند که این نوع مهاجرت و الگوی جابه‌جایی موجب شده است افرادی از این مناطق (به‌ویژه منطقه ۱۰) از پایین‌دست شهر تهران برای مهاجرت به مناطق بالای شهری و یا بالعکس عمل کنند. شرایط شکل‌گیری مدالیته‌های آسیب و جرم‌زا در منطقه ۱۰ بالا است و شرایط شکل‌گیری مدالیته‌های اقتصادی و سالم در منطقه ۱۷ مستعدتر هست

با این‌که وضعیت ساختمان جمعیت در حوزه و دامنه بلافصل و فراگیر جامعه آماری با باورهای فرهنگی سنتی، قوم مدارانه، مهاجرت‌پذیری، آسیب‌های اجتماعی هم‌خوانی دارد، از این‌روی سن سرپرستان خانواده محلّه هاشمی با میانگین حدود ۵۵ سال، جنسیتشان با میانگین ۸۷ درصد مرد و تحصیلاتشان با میانگین ۸ کلاس سواد، محل تولد ۵۹ درصد تهرانی، قوم و گویش آذری حدود ۳۵ درصد و ... بسیار متفاوت از محلّه یافت‌آباد هست و واریانس‌های قابل‌تأملی دارند. سن سرپرستان خانوار محلّه یافت‌آباد با میانگین ۴۷ سال سن، با ۸۹ درصد مرد، تحصیلات ۸ و نیم کلاس، اشتغال حدود ۷۱ درصد، قوم و گویش آذری با حدود ۵۷ درصد، محل تولد حدود ۵۰ درصد تهرانی و ... بسیار متفاوت از محلّه هاشمی هست.

جمعیت شناور محلّه‌های پژوهش هم به لحاظ گونه شناسی و هم به لحاظ موقعیت‌های جغرافیایی بسیار قابل‌تأمل هست. به‌دلیل نوع اقتصاد حاکم در منطقه ۱۷ با محوریت بازارهای مبل، نوع بافت مذهبی، اجتماعی، آسیبی و تجاری و در منطقه ۱۰ با محوریت مذهبی و سنتی با مشتریان درون منطقه‌ای و بازارهای تجاری مانند بازار پارچه با مشتریان برون و فرا منطقه‌ای، فضاهای خاص سکس و عرصه‌های جنسی با مشتریان فرا منطقه‌ای در منطقه ۱۰ و وجود ایستگاه‌ها و گره‌های خاص ترافیکی در سه‌راه آذری/ شمشیری، میدان بوتان، یافت‌آباد و بازار مبل و هم‌چنین وجود برخی بزرگ‌راه‌های فرا منطقه‌ای مانند بزرگ‌راه آیت الله سعیدی، یادگار امام با کارکردهای خاص ترافیکی و ...، جمعیت شناور این مناطق و اجتماعات محلی از نوع و گونه‌گذری و ماندگار در درون منطقه هست و این شاخص در محلّه‌های منطقه ۱۰ کمتر و محلّه هاشمی حدود ۴۷ درصد و برای منطقه ۱۷ بیش‌تر و برای محلّه یافت‌آباد حدود ۷۱ درصد هست.

میزان مالکیت املاک و مساکن، شهروندان در محلّه‌های منطقه ۱۷ خیلی کمتر و ۵۰ درصد است. این عدد برای منطقه ۱۰ با ۷۲ درصد بیش‌ترین هست. با توجه به وضعیت

پارکینگ (کمتر از ۴۰ درصد دارای پارکینگ برای اتومبیل هستند)، این مورد یکی از معضلات جدی این مناطق است. میانگین قدمت بنای محله‌های مناطق ۱۷ و ۱۰ متفاوت و واریانس بیشتری دارند. محله هاشمی با حدود ۳۳ سال بسیار فرسوده و محله یافت‌آباد با ۱۸ سال از فرسودگی کمتری برخوردار است.

### فرهنگ فقر شهری<sup>۱</sup>

جدول ۳ توزیع نسبی نمونه‌های پژوهشی بر اساس نظرات‌شان در مورد توزیع ابعاد

#### فرهنگ فقر شهری محله‌شان

میزان شیوع در محله و رتبه		ابعاد فرهنگ فقر شهری
یافت‌آباد	هاشمی	
%	%	
(۴)۴۳	(۱)۷۳	فقر فرهنگ شهری/شهرنشینی
(۳)۳۹	(۳)۶۹	فرهنگ فقر انتقالی/اولی
(۲)۴۹	(۴)۶۷	فقر شهری/اقتصادی
(۱)۵۵	(۲)۷۲	فرهنگ فقر عام
۴۷	۷۰	میانگین

با توجه به نتایج و یافته‌های جدول شماره ۲ در محله هاشمی، وضعیت فرهنگ فقراولی/انتقالی با رتبه ۱ و فرهنگ فقر عام/ مضاعف با رتبه ۲ بسیار زیاد است این وضعیت در محله یافت‌آباد این‌گونه است که وضعیت فرهنگ فقر عام رتبه ۱ و فرهنگ فقر انتقالی رتبه دوم را دارد. در مجموع بر اساس نظرات ۷۰ درصد پاسخ‌گویان، محله هاشمی در فرهنگ فقر شهری زندگی می‌کند و این عدد برای محله یافت‌آباد ۴۷ درصد است. در جمع‌بندی فرهنگ فقر شهری به این یافته کلیدی و منطقی رسیدیم که افراد مهاجر که به دلیل فقر و به شیوه گروهی، دسته‌جمعی/ قومی و فرهنگی به برخی مناطق شهر تهران مانند مناطق ۱۰ و ۱۷ شهری، کوچ و مهاجرت نموده‌اند با مهاجرت‌شان فرهنگ فقر/ فرهنگ اولیه را با خودشان به محل سکونتی جدیدشان انتقال داده‌اند.

۱ سازه فرهنگ فقر شهری و مؤلفه‌های آن از نتایج فکوس‌گروپ تخصصی پژوهش حاضر است.

جدول ۴- توزیع وضعیت فضای شهری محله‌های پژوهش بر اساس عناصر  
تشکیل دهنده‌اش

یافته‌های پژوهش		دامنه اندازه‌گیری		
منطقه ۱۷	منطقه ۱۰	فراوانی	متغیرها	عامل
یافت آباد	هاشمی			
۳۷	۵۵	نسبی	تراکم کاربری‌های خدماتی محله	عدالت/ فقر فضای شهری
۳۰	۸۰		تراکم کاربری‌های کالبدی (سازه‌ها و محله)	
۶۰	۷۰		تراکم کاربری‌های اجتماعی	
۷۲	۸۰		تراکم کاربری‌های مناسبات فرهنگی/ هنری	
۵۰	۷۱	میانگین		

عامل میزان عدالت/ فقر فضای شهری به‌عنوان یکی از متغیرهای بسیار مهم عامل زمینه‌ای فرهنگ فقر شهری در پژوهش حاضر، نقش بسیار مهمی در کیفیت زندگی شهری ساکنان محله‌های پژوهش دارند. فضای شهری به تعبیر شهرسازان تراکم کاربری‌ها و به تعبیر جامعه شناسان فضا محور مانند لوفور و جامعه شناسان فرهنگی مانند بورديو فضاهای اجتماعی و فرهنگی، به‌عنوان یک ساختار با میدان‌هایی که ایجاد می‌کند و مدالیته‌هایی که می‌سازد از دو جهت بر کیفیت زندگی تاثیر می‌گذارند.

وضعیت و بافتار فضای شهری محله هاشمی با ۷۱ درصد و ۲۱ درصد اختلاف با محله یافت‌آباد، بستر ساز مناسبی برای شکل‌گیری مدالیته‌های اقتصادی ناسالم و بروز گونه‌های مختلف آسیب‌های اجتماعی است و از این طریق کیفیت زندگی اهالی محله را تحت تأثیر قرار می‌دهد و می‌کاهد. این وضعیت در محله یافت‌آباد برعکس محله هاشمی است و شرایط برای کیفیت زندگی مناسب‌تر است و فضای شهری در قالب میدان‌ها و مدالیته‌ها در این محله هم‌بستر ساز فعالیت‌های سالم اقتصادی است و از این روی عدالت فضای شهری در یافت‌آباد بیش تر از هاشمی است.

## مدیریت مشارکتی

جدول ۵- توزیع مدیریت مشارکتی براساس ابعاد آن به تفکیک محله‌های پژوهش

یافته‌های پژوهش		دامنه اندازه‌گیری		
منطقه ۱۷	منطقه ۱۰	فراوانی	گونه‌های آسیب‌ها	متغیر
یافت آباد	هاشمی			
۷۲	۵۵	نسبی	باور به شهروند مشارکت جو	مدیریت مشارکتی
۶۱	۴۲		باور به گروه‌های مرجع مدنی	
۳۱	۵۸		باور به گروه‌های مرجع سنتی	
۴۶	۲۴		باور به حق از/ به شهر	
۴۵	۷۵		باور به حفظ نظم و تامین نظم عمومی	
۵۸	۴۲		باور به گسترش شهروند و همکاری	
۵۳	۴۹	میانگین		

محله یافت آباد مدنی تر، مشارکت محور طلب، باورمندتر به حق از/ به شهر، متمایل به همکاری و تربیت شهروند مشارکت جو و در نهایت علاقه مندتر به مدیریت شهری مشارکتی نسبت به هاشمی است. این باور هم در نزد مدیران مدیریت محلی و هم شهرنشینان این دو نمونه جامعه آماری است. مدیریت شهری براساس دارا بودن میزانی از مدیریت مشارکتی و با نقش دادن به به بازیگران مردمی و گروه های اجتماعی در محله یافت آباد (البته نسبت به محله هاشمی)، توانسته اسات از میزان تولید و باز تولید آسیب های شهری در این محله بکاهد و در برساخت کیفیت زندگی مطلوب برای شهروندان این محله نقش موثر تری ایفا نماید. شاخص گروه های مرجع از میان شاخص های موثر در مدیریت مشارکتی، نشان می دهد که مشارکت در هاشمی از یافت آباد سنتی تر و به عبارت دیگر هیاتی تر است. گروه های مرجع سنتی، مذهبی در هاشمی و گروه های مدنی و اقتصادی در یافت آباد شیوع بیش تری دارند. دغدغه هاشمی بیش تر حفظ نظم عمومی و یافت آباد اشاعه فرایندهای تکنیکی- سیاسی و گسترش شهروندی است.

## آسیب‌های شهری<sup>۱</sup>

جدول ۶- توزیع آسیب‌های شهری پژوهش بر اساس گونه‌های آسیب‌ها به تفکیک

### محلله‌های پژوهش

یافته‌های پژوهش		دامنه اندازه‌گیری		
منطقه ۱۷	منطقه ۱۰	فراوانی	گونه‌های آسیب‌ها	متغیر
یافت‌آباد	هاشمی			
۵۷	۷۰	نسبی	ایمنی و امنیت محور (احساسی)	آسیب‌های شهری
۴۱	۵۷		ایمنی و امنیت محور	
۳۱	۵۸		جرم‌محور	
۲۴	۴۶		خشونت محور	
۲۴	۷۵		مدالیته محور	
۴۴	۵۳		عام	
۳۶	۶۰		میانگین	

محلله یافت‌آباد امن‌تر و کم آسیب‌تر از محلله هاشمی است. با توجه به جدول شماره ۴، گونه‌های آسیب‌های شهری به تفکیک محلله‌ها نشان می‌دهد، محلله یافت‌آباد با ۲۴ درصد تفاوت معنی‌دار از انواع گونه‌های آسیب‌های اجتماعی کمتری برخوردار هستند. دو محلله پژوهشی در آسیب‌های اجتماعی جرم‌محور و مدالیته‌محور از سایر گونه‌های آسیب‌ها، در دو محلله متفاوت‌تر هستند. بر اساس یافته‌های پژوهشی این تفاوت معنی‌دار و قابل تأمل آسیب‌های اجتماعی در دو محلله به ساختار اجتماعی، ساختمان جمعیتی، فضای کالبدی و تفاوت‌های فرهنگی محلله‌ها و به‌ویژه به تفاوت اقتصادی و پویایی تجاری بودن دو محلله و نفوذ گروه‌های مرجع اقتصادی در این دو محلله مربوط می‌شود.

### کیفیت زندگی محلله‌های پژوهش

بنا به گواهی یافته‌های جدول شماره ۷، اهالی محلله یافت‌آباد هم امکانات و خدمات بیشتری نسبت به اهالی محلله هاشمی در محلله زندگی‌شان دارند و هم نسبت به آن‌ها از زندگی راضی‌تر هستند و این رضایت در مجموع با ۱۲ درصد تفاوت به نفع یافت‌آبادی‌ها هست. البته تفاوت

۱ این گونه‌شناسی از آسیب‌های شهری، محصول فکوس‌گروپ تخصصی پژوهش حاضر است.

مزبور بیشتر در بُعد عینی (مانند امکانات و خدمات شهری) هست. یافت‌آبادی‌ها با ۵۹ درصد در برابر ۴۴ درصد هاشمی نشینان، از خدمات و امکانات شهری بیشتری برخوردارند.

#### جدول ۷- توزیع کیفیت زندگی نمونه‌های پژوهش بر اساس ابعادشان در محله‌های

##### پژوهشی

یافته‌های پژوهش		دامنه اندازه‌گیری		
منطقه ۱۷	منطقه ۱۰	فراوانی	ابعاد	عامل
یافت‌آباد	هاشمی		عینی	کیفیت زندگی
۵۹	۴۴	نسبی	ذهنی	
۵۹	۴۹		میانگین	
۵۹	۴۷			

#### یافته‌های تبیینی

فرضیه اول: " میزان باورمندی به مدیریت مشارکتی در محله‌های پژوهش، میزان تغییرات/ بازنمایی در کیفیت زندگی شهری‌شان را تعیین و تبیین می‌کند."

#### جدول ۸- توزیع مقادیر آزمون t، معنی‌داری، شدت همبستگی r و ضریب تعیین بر اساس

میزان باورمندی به مدیریت شهری مشارکتی در محله‌های پژوهش و کیفیت زندگی شهری

##### محله‌ها از نظر نمونه‌های پژوهشی

همبستگی		سطح معنی‌داری	مقدار t برای میانگین دو محله	متغیرها
ضریب تعیین	ضریب همبستگی			
٪۸۰	٪۸۸۷	۰/۰۰۰	٪۶،۱۱	میزان باورمندی به مدیریت مشارکتی در محله‌های پژوهش و کیفیت زندگی شهری محله‌ها از نظر نمونه‌های پژوهشی

اگر می‌خواهیم بر کیفیت زندگی بیفزاییم می‌بایست از طریق استقرار فرهنگ مدیریت شهری مشارکتی و باورمندتر کردن شهروندان و مدیران به مولفه‌ها و ابعاد مدیریت مشارکت محور شهری از شدت آسیب‌های شهری در آن محله‌ها بکاهیم، تا بر کیفیت زندگی شهری بیافزاییم. کیفیت زندگی شهری محله‌های پژوهش به دلیل فقدان مدیریت شهری مشارکتی و حاکمیت تفکر مدیریت سنتی بوی آسیب‌های زندگی همان محله را دارد و به عبارتی کیفیت زندگی شهری محله‌های پژوهش ترجمانی از آسیب‌های شهری آن محله‌ها در غیاب مدیریت مشارکتی است در محله یافت‌آباد مدیریت شهری مشارکتی بیش تر حاکم است، شیوع آسیب‌های شهری کمتر و کیفیت زندگی بیشتر بود و این فرض در مورد محله هاشمی که مدیریت شهری سنتی بیش تر باور شده است برعکس هست. نتایج گزارش‌شده، شدت همبستگی این دو عامل پژوهشی و معنی‌دار بودن رابطه آن‌ها را در سطح اطمینان ۹۹ درصد نشان می‌دهد.

**فرضیه دوم:** "میزان فقر فضای شهری محله‌های جامعه آماری پژوهش (هاشمی و یافت‌آباد) میزان کیفیت زندگی شهری آن محله‌ها را تعیین و تبیین می‌کند".

از کوزه همان تراود که در اوست. اگر به تعبیر لطیف صاحب‌نظران حوزه‌های بین‌رشته‌ای کیفیت زندگی، کیفیت زندگی در یک شهر را محتوای ذهنی و عینی و محصول نهایی شیوه و سبک زندگی بدانیم، ظرف آن فضای شهری است و میزان مطلوبیت کیفیت زندگی شهری به میزان عدالت/ مطلوبیت فضای شهری آن، بستگی دارد. این هم‌بستگی زیاد و قدرت تبیین و تعیین‌کننده‌گی تغییرات کیفیت زندگی شهری به‌توسط عامل مطلوبیت/ فقر فضای شهری ۶۵ درصد است و رابطه آن دو در سطح اطمینان ۹۹ درصد معنی‌دار است.

**جدول ۹- توزیع مقادیر آزمون t، معنی‌داری، شدت همبستگی r و ضریب تعیین بر اساس**

**میزان فقر / عدالت فضای شهری در محله‌های پژوهش و میزان کیفیت زندگی شهری محله‌ها**

**از نظر نمونه‌های پژوهشی**

همبستگی		سطح معنی‌داری	مقدار t برای میانگین دو محله	متغیرها
ضریب تعیین	ضریب همبستگی			
۰/۶۵	۰/۸۱۸	۰/۰۰۰	۰/۴۸۵	میزان فقر / عدالت فضای شهری در محله‌های پژوهش و میزان کیفیت زندگی شهری محله‌ها از نظر نمونه‌های پژوهشی

هرچند فضای شهری به تعبیر هانری لوفردر حال شدگی و بازتولیدی است و ابعاد فضای شهری در برهم کنشی باهم دیگر فضای شهری را بازتولید می کنند، اما در فرآیند پژوهش حاضر بازتولید کننده کیفیت زندگی شهری هم است. به عبارت دیگر میزان تغییرات کیفیت زندگی شهری اهالی محله های پژوهش (هاشمی و یافت آباد) را میزان کیفیت و یا فقر فضای شهری شان تعیین و تبیین می کند. یافته ها نشان گر تفاوت و تمایز میان کیفیت زندگی شهری محله های هاشمی و یافت آباد است. هاشمی ها نسبت به یافت آبادی فضای نامطلوب شهری دارند، میزان کیفیت زندگی شان نسبت به آن ها به ویژه در بعد عینی کم تر و پایین تر هست. سایر یافته های پژوهش و به ویژه یافته های کیفی پژوهش نشان گر سهم قابل توجه مدیریت شهری در طراحی و توزیع عادلانه فضاهای شهری است.

**فرضیه سوم:** " بین میزان شیوع فرهنگ فقر شهری جامعه آماری پژوهش (هاشمی و یافت آباد) و میزان کیفیت زندگی شهری آن محله ها رابطه معنی داری وجود دارد".

فرهنگ فقر شهری، فقر فرهنگ شهرنشینی ایجاد می کند، دسترسی ها را به خدمات معیار شهری، اقتصاد شهری و اقتصاد خرد معیشتی را هم محدود می سازد و بیش تر با انباشت فرهنگ فقر عام و مضاعف، ابعاد عینی کیفیت زندگی شهری را می کاهد و بعد ذهنی آن را هم به طور قابل توجه متمایز می کند. این ادعای پژوهش را هم شواهد و مستندهای مشاهده ای و کیفی پژوهش که در بخش توصیفی فصل حاضر گزارش نمودیم و هم نتایج جدول شماره ۶، گواهی می کند. T محاسبه شده برای این فرضیه در سطح معنی داری ۹۹ درصد تأیید می نماید. شدت همبستگی آن دو زیاد و قدرت تبیین کننده گی تغییرات کیفیت زندگی شهری محله های پژوهش توسط میزان شیوع فرهنگ فقر شهری در این محله ها ۶۵ درصد است.

**جدول ۱۰- توزیع مقادیر آزمون t، معنی داری، شدت همبستگی r و ضریب تعیین بر اساس میزان شیوع فرهنگ فقر شهری در محله های پژوهش و کیفیت زندگی شهری محله ها از نظر**

نمونه های پژوهشی

شدت همبستگی		سطح معنی داری	مقدار t برای میانگین دو محله	متغیرها
ضریب تعیین	ضریب همبستگی			
٪۶۵	٪۸۲	۰/۰۰۰	٪۵,۹۰	میزان شیوع فرهنگ فقر شهری در محله های پژوهش و میزان مطلوبیت/ کیفیت زندگی شهری

**فرضیه چهارم:** " میزان بازتولید و شیوع آسیب‌های شهری محله‌های پژوهش، میزان تغییرات/ بازنمایی در کیفیت زندگی شهری‌شان را تعیین و تبیین می‌کند."

جدول ۱۱- توزیع مقادیر آزمون t، معنی‌داری، شدت همبستگی r و ضریب تعیین بر اساس میزان شیوع آسیب‌های شهری در محله‌های پژوهش و کیفیت زندگی شهری محله‌ها از نظر نمونه‌های پژوهشی

همبستگی		سطح معنی‌داری	مقدار t برای میانگین دو محله	متغیرها
ضریب تعیین	ضریب همبستگی			
۰/۸۰	۰/۸۹۷	۰/۰۰۰	۰/۶،۱۲	میزان شیوع آسیب‌های شهری در محله‌های پژوهش و کیفیت زندگی شهری محله‌ها از نظر نمونه‌های پژوهشی

اگر می‌خواهیم بر کیفیت زندگی بیفزاییم می‌بایست از طریق پایدار کردن مدیریت مشارکتی از شدت آسیب‌های شهری در آن محله‌ها بکاهیم، چون که کیفیت زندگی شهری محله‌های پژوهش بوی آسیب‌های زندگی همان محله را دارد و به عبارتی کیفیت زندگی شهری محله‌های پژوهش ترجمانی از آسیب‌های شهری آن محله‌ها در فقدان مدیریت مشارکتی و حضور موثر مردم و گروه‌های اجتماعی پاسبان شهر و حقوق شهری است و میزان تغییرات این بازنمایی تابع میزان تغییرات آسیب‌های شهری آن محله‌ها است. آسیب‌های شهری در قوه کیفیت زندگی شهری روایت می‌شود. نتایج گزارش شده در جدول شماره ۸، شدت همبستگی این دو عامل پژوهشی و معنی‌دار بودن رابطه آن‌ها را در سطح اطمینان ۹۹ درصد نشان می‌دهد.

**فرضیه اصلی:** " میزان میزان باورمندی به مدیریت شهری مشارکتی (عامل پیش‌ران و علی)، از طریق شیوع فرهنگ فقر و فقر فضای شهری و تولید و بازتولید آسیب‌های شهری (عامل های مداخله‌گر و میانجی) نوع و میزان کیفیت زندگی شهری به عنوان شاخص جامع عدالت شهری (عامل پیامدی) جامعه آماری پژوهش (محله‌های هاشمی / یافت‌آباد) را توصیف، بازنمایی و تبیین می‌کند."

براساس آزمون مدل علی پژوهش، تحلیل ضرایب مسیر و تحلیل عاملی، تدوین شده است، فرهنگ فقر شهری در کل؛ به صورت مستقیم ۷۳ درصد و از طریق عامل‌های کیفیت فضای

شهری و میزان شیوع گونه‌های آسیب‌های شهری به صورت غیرمستقیم ۱۲,۴٪ واریانس عامل کیفیت‌زندگی را توصیف و تبیین می‌کند.

برای روشنی و دقت بخشیدن به اثر عامل‌های مستقل پژوهش حاضر بر روی عامل وابسته پژوهش، تمامی عامل‌های پژوهش را در قالب یک مدل علی و با سنجش ضرایب اثرگذاری عامل‌ها به صورت مستقیم و غیرمستقیم بر روی عامل وابسته سنجش نمودیم که آن‌ها را به سه صورت زیر نشان می‌دهیم:

۱. عامل‌هایی که صرفاً به صورت مستقیم بر عامل میزان کیفیت‌زندگی نمونه‌های پژوهش تأثیر دارند.

۲. عامل‌هایی که صرفاً به صورت غیرمستقیم بر عامل میزان کیفیت‌زندگی نمونه‌های پژوهش تأثیر گذاشته‌اند.

۳. عامل‌هایی که علاوه بر تأثیر مستقیم به صورت غیرمستقیم و با واسطه عامل وابسته میانی بر عامل میزان میزان کیفیت‌زندگی نمونه‌های پژوهش تأثیر گذاشته‌اند.

**محاسبه تأثیر مستقیم:** تأثیر مستقیم در واقع همان ضریب تأثیر رگرسیونی هر عامل مستقل بر عامل وابسته است. مقدار این تأثیر را می‌توان از خروجی تحلیل رگرسیون به دست آورد که میزان تأثیر مستقیم عامل میزان شیوع باورمندی به مدیریت شهری مشارکتی در دامنه محله‌های پژوهش، برابر ۴۴,۲ درصد می‌باشد. در مجموع عامل‌های مستقل پژوهش ۸۵ درصد واریانس کیفیت‌زندگی نمونه‌های پژوهش را تبیین می‌کنند.

**محاسبه تأثیر غیر مستقیم:** برای به دست آوردن مقدار تأثیر غیر مستقیم هر عامل مستقل بر عامل وابسته، ابتدا باید تمامی مسیرهای تأثیرات غیرمستقیم هر متغیر مستقل بر متغیر وابسته را در هم ضرب و سپس ما حاصل تمامی این تأثیرات را با هم جمع کنیم که در مجموع حدود ۱۲ درصد می‌باشد.

جدول ۱۰. توزیع تأثیر مستقیم و غیر مستقیم عامل‌های پژوهش و آزمون تجربی مدل پژوهش

انواع تأثیر (نسبی)			عامل‌ها
کل	غیر مستقیم	مستقیم	
۴۶,۲٪	۱۲٪	۳۴,۲٪	میزان باورمندی به مدیریت مشارکتی
۲۶٪	۱۱٪	۱۵٪	میزان شیوع فرهنگ فقر شهری و عدالت فضای شهری
۱۳,۸٪	-	۱۳,۸٪	شدت باز تولید و شیوع آسیب‌های شهری
۸۵,۴٪	۱۲,۴٪	۷۳٪	کل

### نتیجه‌گیری، بحث و پیشنهادات کاربردی

بازنمایی آسیب‌های شهری در کیفیت زندگی شهری، از نقطه‌ی عزیمت یک آسیب‌علی و بنیادی به نام باورمندی به مدیریت مشارکتی و فرهنگ فقر شهری شروع و در فرآیند و بستر آسیب بزرگ دیگری به نام حاشیه‌نشینی (که محصول توسعه نامتوازن شهری است)، استمرار و با بازتولید آسیب‌های نوینی به نام آسیب‌های شهری، در کیفیت زندگی حاملان اش بازنمایی و به حیات اش ادامه می‌دهد و از این‌رو، چرخه پایان‌پی‌آمدی و کارکرد پنهان توسعه ناپایدار مدیریت مشارکتی و استمرار حاکمیت مدیریت سنتی کشور به نقطه شروع و آغازین یک توسعه نامتوازن شهری می‌رسد.

با توجه به مباحث نظری نظریه‌های شهری، انتشار و پخش فضایی، رینگ دوم/ انتقالی بودن محله‌های پژوهش در انتقال مسائل و آسیب‌های شهری و موارد فرهنگی و اجتماعی دخیل در این فضاها شهری و به‌طور خاص بر اساس نظریه مک آندرو، هاکت و دیوید هاروی در مورد فضای شهری، امیدهای اجتماعی و به‌طور خاص فضاها بی‌دفاع شهری، شرایط نامطلوب در قلمرو پژوهشی پژوهش حاضر برای تولید و بازتولید آسیب‌های اجتماعی، بی‌دفاع شدن فضای شهری به دلیل اجرای برخی اقدامات مداخله‌ی مانند ادامه بزرگ‌راه یادگار امام جنوب که در فرآیند غیرمشارکتی و مدیریت شهری سنتی انجام گرفته و می‌گیرد و به تعبیر هاروی سهم هولناک معماران و مهندسان شهرسازی به‌طور خاص در منطقه ۱۰ و محله هاشمی، برخی مهاجرت‌ها، سرانه‌های شهری، تراکم جمعیتی، کالبدی و نوع کاربری‌ها و بافت فرسوده و ... کیفیت زندگی در این مناطق البته با واریانس‌های معنی‌داری به‌شدت پایین است و به تعبیر هاروی امیدهای اجتماعی در این محله‌ها و به‌ویژه در محله هاشمی و برای غالب آمدن به نابسامانی‌های اجتماعی، تعدیل آسیب‌های شهری، پویا ساختن فضای شهری و برای برساخت کیفیت زندگی مطلوب، کمتر است و به نظر بوردیو<sup>۱</sup> (۱۹۸۴)، به دلیل پایین بودن سرمایه‌ها و به‌ویژه سرمایه فرهنگی (گروه‌های مرجع تعالی‌بخش و امیدافزا اقتصادی و مدنی) و پایین بودن سرمایه اجتماعی افقی در محله هاشمی از دلایل این وضعیت نگران‌کننده در این محله است.

به تعبیر مک آندرو، پیامدهای منفی تراکم و به وجود رابطه میان تراکم فضایی بالا با آشفتنگی‌های رفتاری، رفتارهای ناهنجار و آسیب‌های اجتماعی در این محله‌ها و به‌ویژه محله

1 Bourdieu

هاشمی رابطه منطقی دارد. چراکه تراکم بالا و به‌ویژه تراکم بلندمدت و ماندگار، مهم‌ترین تهدیدکننده برای فضای شهری مطلوب و مانعی برای کاهش آسیب‌های شهری و افزایش کیفیت زندگی است. در واقع فضا یکی از منابع حیاتی برای تأمین نیازهای اساسی انسان است و تراکم نامطلوب، عملکرد این منبع حیاتی را مختل کرده و آن را در تنگنا قرار می‌دهد. بدیهی است افزایش تراکم چه به‌صورت کاهش سهم و سرانه برخورداری افراد از مجموعه امکانات و خدمات شهری و در نتیجه تهدید سطح "رفاه اجتماعی"<sup>۱</sup> و چه به‌صورت عاملی مؤثر در کاستن از نظارت‌های رسمی و شرایط مناسبی برای شکل‌گیری برخی آسیب‌های اجتماعی فراهم آورده و شانس موفقیت در اقدام به رفتارهای ناهنجار، جرم و آسیب‌زا را افزایش می‌دهد.

در جمع‌بندی یافته‌های پژوهش می‌توان تحلیل کرد که بر ساخت کیفیت زندگی شهری نا/کم مطلوب شهرنشینان برخی محله‌های مناطق ۱۰ و ۱۷ شهری شهرداری تهران، به این شرح است که در فقدان مدیریت مشارکتی و کارآمد شهری، بستر زمینه‌ای به نام فضای نامطلوب/فقر فضای شهری، موجب زایش و بازتولید آسیب‌های جدیدی به نام آسیب‌های شهری شده و کیفیت زندگی شهری‌شان را معنی می‌بخشد و تعیین می‌کند. به عبارت دیگر عامل پی‌آمدی سازه چندبعدی، پیچیده و پایدار ساختمان کیفیت زندگی شهری، نمایان، ترجمان و بازنمایی زنجیره‌ی از عامل‌های ناشی از مدیریت سنتی و غیر مشارکتی در فرایند توسعه ناپایدار کشور و توسعه نامتوازن شهر تهران است که در قالب یک مدل علی به آزمون کشیده شده است.

## منابع

- احمدی، قادر؛ نادری کرون‌دان، سونیا. (۱۳۹۲). مطالعه تطبیقی کیفیت زندگی در محلات بافت جدید و قدیم شهری (نمونه موردی: محله شهرک قدس و قطارچیان شهر سنج). *فصلنامه مطالعات شهری*، ۸(۲)، ۷۱-۸۱.
- ایمانی، محمد تقی. (۱۳۸۹). *مبانی پارادایمی روش‌های تحقیق کمی و کیفی در علوم انسانی* (چاپ اول). تهران: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه.
- باقری کشکولی، علی؛ ذاکریان، ملیحه. (۱۳۹۹). فقر و خشونت شهری (ماهیت و مفاهیم) (چاپ اول). تهران: صالحیان.
- بورديو، پیر. (۱۹۸۴). *تایمز: نقد اجتماعی قضاوت‌های ذوقی* (چاپ چهارم). مترجم: حسن چاوشیان، حسن. (۱۳۹۵). تهران: ناشر ثالث.

- پوراحمد، احمد؛ فرجی ملائی، امین؛ عظیمی، آزاده؛ لطفی، صدیقه. (۱۳۹۱). تحلیل طبقه‌بندی کیفیت زندگی شهری با روش SAW. پژوهش‌های جغرافیایی انسانی، ۴۴(۴)، ۲۱-۴۴. <https://doi.org/10.22059/jhgr.2013.29382>
- پورطاهری، مهدی؛ افتخاری، عبدالرضا رکن‌الدین؛ فتاحی، احد ..... (۱۳۹۰). ارزیابی کیفیت زندگی در نواحی روستایی، (مطالعه موردی: دهستان خاوه شمالی، استان لرستان). پژوهش‌های جغرافیایی انسانی، ۴۳(۲)، ۱۳-۳۳.
- پیران، پرویز. (۱۳۸۴). فقر و جنبش‌های اجتماعی در ایران. فصلنامه رفا اجتماعی، ۵(۱۸)، ۱۷-۶۲.
- تقوایی، علی اکبر؛ بمانیان، محمدرضا؛ پورجعفر، محمدرضا؛ بهرامپور، مهدی (۱۳۹۴). میزان سنجی عدالت فضایی در چارچوب نظری شهر عدالت محور؛ موردپژوهی: مناطق بیست و دو گانه شهرداری تهران. مدیریت شهری، شماره ۳۸.
- توانا، مصطفی؛ صوفی نیستانی، مینا. (۱۳۹۵). سنجش عوامل محیط کالبدی موثر بر آسیب‌های اجتماعی در بافت‌های پراکنده روی شهری نمونه مورد مطالعه: محله شادآباد تهران. اولین همایش سراسری مباحث کلیدی در مهندسی عمران، معماری و شهرسازی ایران، گرگان.
- تودارو، مایکل. (۱۹۷۷). توسعه اقتصادی در جهان سوم (چاپ نوزدهم). ترجمه فرجادی، محمد حسین. (۱۳۹۱). تهران: انتشارات کوهسار.
- حبیبی، ه، سعیدی رضوانی، م (۱۳۸۴). برنامه ریزی مردم محور (مشارکتی) کاوشی نظری در شرایط ایران، نشریه هنرهای زیبا، دانشگاه تهران، شماره ۳۴.
- حاجی‌نژاد، علی؛ قادری، جعفر؛ قاسمی قاسموند، عزت‌الله. (۱۳۹۵). تحلیل و ارزیابی نابرابری‌های کیفیت زندگی در محلات شهری (نمونه موردی: شهر فارسان). فصلنامه علمی برنامه‌ریزی منطقه‌ای، ۶(۲۱)، ۱۶۷-۱۷۸. <https://dorl.net/dor/20.1001.1.22516735.1395.6.21.13.1>
- حسنعلی، عباس (۱۳۹۹). سنجش و ارزیابی میزان مشارکت شهروندان در مدیریت شهری و عوامل موثر بر آن، مجله علمی پژوهشی مهندسی عمران و معماری در ایران، سال پنجم، شماره ۹ صفحات ۴۴ تا ۶۶.
- خادم‌الحسینی، احمد؛ منصوریان، حسین؛ ستاری، محمدحسین. (۱۳۸۹). سنجش کیفیت ذهنی زندگی در نواحی شهری (مورد: شهر نورآباد، استان لرستان)، فصلنامه جغرافیا و مطالعات محیطی، ۱(۳)، ۴۵-۶۰.
- زبردست، اسفندیار؛ حبیبی، سارا. (۱۳۸۸). بررسی پدیده پراکنده‌رویی و علل آن در شهر زنجان، مجله هنرهای زیبا- معماری و شهرسازی، ۱(۳۸)، ۱۱۵-۱۲۴.

- زند، فرهاد؛ شاهکرمی، مصطفی؛ کیمیایی فرد، فهیمه. (۱۳۹۵). سنجش شاخص‌های کیفیت عینی و ذهنی در زندگی شهری (مطالعه موردی: شهر خرم آباد). چهارمین کنگره بین‌المللی عمران، معماری و توسعه شهری، تهران، دبیرخانه دایمی کنفرانس، دانشگاه شهید بهشتی.
- زنگی آبادی، علی؛ پرهیز، فریاد؛ خیام باشی، احسان. (۱۳۹۴). تحلیل زمانی- مکانی آسیب‌های اجتماعی مرتبط با مواد مخدر (مطالعه موردی: منطقه ۱۲ شهر تهران). پژوهش‌های راهبردی مسائل اجتماعی ایران، ۴(۱)، ۹۵-۱۱۶.
- سعیدی، علی اصغر؛ حسین آبادی، مهدی؛ بهرامی، اردشیر. (۱۳۹۱). بررسی رابطه احداث پروژه‌های توسعه شهری و آسیب‌های اجتماعی (مورد مطالعه: سوله بازیافت پل کن منطقه ۹ تهران)، فصلنامه مطالعات شهری، ۲(۳)، ۱۴۷-۱۰۹.
- سلیمانی، محمد؛ منصوریان، حسین؛ براتی، زهرا. (۱۳۹۲). سنجش کیفیت زندگی در محله‌های در حال گذار شهری، (مورد مطالعه: محله دروازه شمیران از منطقه ۱۲ شهر تهران)، فصلنامه انجمن جغرافیای ایران، دوره جدید، ۱۱(۳۸)، ۷۵-۵۱.
- شفیعی، ش(۱۳۸۵). بررسی جامعه‌شناسی عوامل مؤثر بر مشارکت اجتماعی شهروندان شهر اردبیل، پایان نامه کارشناسی ارشد رشته علوم اجتماعی دانشگاه آزاد رودهن.
- فیروزی، محمدعلی؛ مدانلو جویباری، مسعود. (۱۳۹۶). واکاوی آسیب‌های اجتماعی در محلات فرسوده شهری (نمونه موردی: منطقه سه شهر ساری). مجله آمایش جغرافیایی فضا، ۷(۲۴)، ۴۷-۶۰.
- فنی، ز، دویران، الف(۱۳۸۹). برنامه ریزی مردم محور (مشارکتی) در مقیاس خرد شهری (محلله) نمونه موردی؛ محله اسلام آباد شهر زنجان، فصلنامه تحقیقات جغرافیایی، شماره ۹۸، صفحات ۷۹ تا ۱۰۲.
- کریمیان گله، هاجر؛ تقی‌پوی، شهاب؛ بیات، پرویز. (۱۳۹۵). تحلیل و بررسی آسیب‌های فرهنگی و اجتماعی در فضای شهری. اولین همایش بین‌المللی انسجام مدیریت و اقتصاد در توسعه شهری، تبریز.
- کوکبی، افشین و مهدی رستمی (۱۳۸۴). برنامه‌ریزی به منظور ارتقاء کیفیت زندگی شهری در مرکز شهر، مورد مطالعه: پهنه مرکزی شهر خرم‌آباد. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تربیت مدرس، تهران.
- گنجی، والیه. (۱۳۸۷). ارتباط فقر با میزان رعایت قانون حاشیه‌نشینان و شکل‌گیری آسیب‌های اجتماعی. فصلنامه علمی و پژوهشی علوم اجتماعی، ۴(۱۶)، ۱۱۵-۱۳۱.
- گیدنز، آنتونی، (۲۰۰۶). جامعه‌شناسی (چاپ پانزدهم). ترجمه صبوری، منوچهر. (۱۳۸۴). تهران: نشر نی.

لوئیس، اسکار. (۱۹۶۴). پدرو مارتینز (چاپ اول). ترجمه کامرانی، حشمت اله. (۱۳۶۴). تهران: انتشارات ایران یاد.

محمدی، جمال؛ علی‌زاده، جابر؛ رحیمی، حمزه؛ افشاری پور، علی. (۱۳۹۵). بررسی تاثیر سطح رضایت از کیفیت زندگی بر احساس امنیت اجتماعی (مطالعه موردی: روستا- شهر اصلاندوز). پژوهش‌های راهبردی امنیت و نظم اجتماعی، ۵(۳)، ۲۱-۳۴. <https://doi.org/10.22108/ssoss.2016.20959>

مهاجری، اصغر. (۱۳۹۷). بررسی تاثیرات اجتماعی و فرهنگی احداث و توسعه ادامه بزرگراه یادگار امام جنوب. دانشگاه تهران، پژوهشکده فرهنگ، هنر و معماری جهاد دانشگاهی.

مولائینین، سند هیل. (۲۰۱۳). فقر احمق می کند (چاپ اول). ترجمه میرابوطالبی، امیر حسین. (۱۳۹۸). تهران: انتشارات ترجمان علوم انسانی.

ناظری، سیما، اصغر مهاجری و حمید انصاری (۱۴۰۰). جامعه شناسی تطبیقی راهبردی گروه‌های مرجع در برساخت کیفیت زندگی و رفاه شهری، فصل‌نامه برنامه ریزی و رفاه توسعه اجتماعی، شماره ۴۶، صفحه‌های ۱ تا ۳۰.

نجات، سحرناز. (۱۳۸۷). کیفیت زندگی و اندازه‌گیری آن. اپیدمیولوژی ایران، ۴(۲)، ۶۲-۵۷. <http://irje.tums.ac.ir/article-1-146-fa.html>

نوابخش، فرزاد و دیگران، (۱۳۸۷). ارتباط فقر با میزان رعایت قانون حاشیه نشینان و شکل‌گیری آسیب‌های اجتماعی. پژوهشنامه علوم اجتماعی، سال اول، شماره ۳.

هاروی، دیوید و همکاران. (۲۰۱۶). مطالعات شهری؛ نظریه و عمل (ج ۱) (چاپ اول). ترجمه خالصی مقدم، نرگس؛ ترکمه، آیدین. (۱۳۹۶). تهران: موسسه نشر شهر.

هاروی، دیوید. (۲۰۱۰). عدالت اجتماعی و شهر (چاپ دوم). ترجمه حسامیان فرخ؛ حائری، محمدرضا. (۱۳۸۲). تهران: انتشارات شرکت پردازش و برنامه ریزی شهری.

هگزا، گروه مهندسی. (۱۳۹۹). گزارش اقدام عملی احداث ادامه بزرگراه یادگار امام جنوب تهران. تهران: معاونت عمرانی شهرداری تهران.

Arghan , A. Allahkarami , A. Bayknavehsi, M.A. (2018). The role of participation in the social harms of neighborhoods (case example: Bagh Azari neighborhood of the 16th districts of Tehran). International conference on civil engineering , architecture and urban planning of contemporary of Iran, Tehran, Osveh university, Tehran, shahid beheshti university. ( In persian). - - Emani, M.T. (2011). Paradigmatic foundations of quantitative and qualitative research methods in humanities ( first edition). Tehran: Research Institute of Hoza and university. ( In persian).

Giddens, A. (2006). Sociology (15th ed.). Translated by Sabouri, Manouchehr. (1996). Tehran: Ney Publishing. (In persian).

Habibi, M & Saedi Rizvani, M. (1996). People- centered (participatory) planning, a theoretical exploration in the conditions of Iran , journal of Fine Arts, university of Tehran, No. 34. (In persian).

- Harvey, D. et al. (2016). urban studies; Theory and practice (Vol. 1) (first edition). Translated by Khalsi Moghadam, N. Turkme, A. (2018). Tehran: Shahr Publishing Institute.(In persian).
- Harvey, D. (2010). Social justice and the city (second edition). Translated by Hossamian F. Hayeri, M.R. (1994). Tehran: Publications of Pardazesh and Urban Planning Company.(In persian).
- Hexa, group of engineers. (2021). Report on the practical action of constructing the continuation of Yadgar Imam highway in the south of Tehran. Tehran: Vice-Chancellor of Civil Engineering of Tehran Municipality.(In persian).
- Mohajeri, A. (2017). Social and cultural studies of the child-friendly city, Center for Urban Planning Studies of Tehran Municipality.(In persian).
- Mohajeri, A.(2019). Investigating the social and cultural effects of the construction and development of Yadgar Imam South Highway, University of Tehran, University Jihad Culture, Art and Architecture Research Institute.(In persian).
- Mohajeri, A. (2021). Social studies and urban regeneration centered on Abu Zar, 17th District Municipality of Tehran.(In persian).
- Mohajeri, A. Malekmohammadi, F & Navabakhsh, M. (2024). From the hole to the well (a comparative and integrative view from the perspective of contemporary sociology to the fundamental issues of double poverty and quality of life in Tehran), two quarterly journals of contemporary sociological research, year 12, number 23, pages: 212-169, 10.22084/CSR .2023.27907.2207 :)DOI (In persian).
- Mohajeri, A. (2021). Investigating the social and cultural effects of the construction and development of Yadgar Imam Zaub highway. University of Tehran, Academic Jihad Culture, Art and Architecture Research Institute.(In persian)
- Molintin, S. (2013). Poverty makes fools (first edition). Translated by Mirabotalebi, Amir Hossein. (2020). Tehran: Interpreter of Human Sciences Publications.(In persian)
- Molintin, S & Eldar Shafir. (2013)~. Poverty makes fools, translated by Mirabutaleb , A.H.(~ 2020), Tehran: Turjan Publications.(In persian).
- Navabakhsh, F & others, (1999). The relationship between poverty and the degree of compliance with the law of marginalized people and the formation of social harms. Journal of social sciences, first year, number 3.(In persian).
- Nazeri, S, Mohajeri, A & Ansari, H. (2022). Comparative sociology of reference groups in building quality of life and urban welfare, Social Development Planning and Welfare Quarterly, No. 46, pages 1-30.(In persian).
- Noormohammadi, M & Hazeri, H. (~ 2012) Investigating factors related to urban poverty in Iran during the years 1975-1997, Journal of Social Welfare, Year 11, Number 40, Pages: 367-400.( In persian).
- Oscar,L.(1964). Pedro Martinez (first edition). Translated by Kamrani, Heshmat Elah. (1976). Tehran: Yad Iran Publications.(In persian).
- oscar, L. (1977) The culture of poverty and its recognition, translated by Hasabi,R.A. Tabriz: Noble Publications.(In persian). - Piran,P.(1996).Poverty and social movements in Iran Refa social Quarterly, 5(18),11-62.( In persian).
- Soleimani,M .Mansourian,H.Barati,Z.(2014) . Measuring the quality of life in the neighborhoods underg, oing urban transition , ( cade study: Darvazeh Shemiran neighborhood in the 12th district of Tehran), Quarterly Journal of the Iranian Geographical Society, New period, 11( 38), 51-75.(In persian).

- Saedi, A., Hossein Abadi, M., Bahrani, A. (2013). Projects related to urban development and social damage (case study: pol ken recycling shed, district 9, Tehran). *urban studies Quartely*, volume 2, Number 3, pp.109- 147. (In persian)
- Shafiee, sh. (1997). sociological investigation of the factors affecting the social participation of citizens of Ardabil city, masters thesis in the field of social sciences of Azad Rodehen universities. (In persian)
- Todaro, M. (1977). *Economic development in the third world* (19th ed). Translated by Farjadi, M.H. (2013). Tehran: Kohsar publications. (In persian). - Waez Mahdavi, M.R & colleagues. (2015). *The results of the second round of the Justice Assessment Project in Tehran 2012*. Tehran: Alvand Pouyan.
- Böhnke, P. (2008). Does society matter? Life satisfaction in the enlarged Europe. *Social indicators research*, 87, 189-210.
- Bourdieu, Pierre. (2000). *Pascalian Meditations*. Translated by Richard Nice. Oxford: Polity Press.
- Bourdieu, Pierre. (1977) *Outline of a Theory of Practice*, Cambridge, Cambridge University Press.
- Das, D. (2008). Urban quality of life: A case study of Guwahati. *social indicators research*, 88, 297-310.
- Ferrans, C. E. (1996). Development of a conceptual model of quality of life. *Scholarly inquiry for nursing practice*, 10(3), 293-304.
- Glim n, E. (1996). *Fisher, NI: Statistical Analysis Of Circular Data*. Cambridge University Press, Cambridge, UK 1995. 277 pp., £ 16.95.
- Greve, B. (2020). *Poverty: The Basics*, Routledge, 2 park square, Milton park, Abingdon, Oxon OX14 4RN.
- Lee, E. (1989). *A theory of migration*, Translator Bijan Zare, Compiled by abdali lahasaei zade, navid Publication.
- Lee, Y. J. (2008). Subjective quality of life measurement in Taipei. *Building and environment*, 43(7), 1205-1215.
- Lewis, A. (1974). *Children of Sanchez*. Translated by Heshmatollah Kamrani. First Volume, Tehran, Hermes. - Lewis, A. (1986), *Culture of Poverty and its Recognition*, Translated by Rajab Ali Hasebi, Tabriz: Nobel Publications.
- Marans, R. W., & Stimson, R. J. (Eds.). (2011). *Investigating quality of urban life: Theory, methods, and empirical research* (Vol. 45). Springer Science & Business Media.
- Neuman, W.L. (1997). *Social Research Methods, Qualitative and Quantitative Approaches*, Londnn: Allyn Bacon.
- Shaw, C. R., & McKay, H. D. (2012). *The social disorganization theory*. Center for Spatially Integrated Social Science, Retrieved from [www.csiss.org/classics/content/66](http://www.csiss.org/classics/content/66).  
[www.numbeo.com](http://www.numbeo.com).